

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, академіка
Національної академії правових наук України, професора кафедри цивільного
права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Кузнєцової Наталії Семенівни*

**на дисертацію Ткачука Олега Степановича на тему:
«Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України:
структурно-функціональний аспект»,**

*поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Втілення конституційного принципу про поділ державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову у поточне законодавство та юридичну практику має забезпечуватися, серед іншого, функціонуванням незалежної та потужної судової влади. Системні зміни до законодавства, зумовлені конституційною реформою у сфері правосуддя, наслідком яких стало прийняття 2 червня 2016 року Законів України: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», «Про судоустрій і статус суддів», потребують серйозного доктринального переосмислення ролі та значення суду як фундаментального інституту громадянського суспільства та правової держави у контексті європейського вектору розвитку України.

З врахуванням наведених чинників, тема обраного дисертаційного дослідження видається вкрай актуальною, представлена О.С. Ткачуком робота є першим комплексним дослідженням проблем реалізації судової влади в контексті останніх конституційних змін щодо питань правосуддя та суміжних інститутів.

Можна погодитись з О. С. Ткачуком, що розуміння правової реальності в сучасних умовах розвитку суспільства та судово-правової системи неможливе без дослідження її фундаментальних проблем відповідно до запитів суспільства

і нового бачення традиційних для цивільного процесуального права концептів реалізації судової влади (*с. 5 дисертації*).

Хоча чимало науковців досліджували проблеми реформування судової влади, водночас у теорії цивільного процесуального права судова влада розглядалася здебільшого як статичне явище, оскільки її сутність визначалася через посилання на органи, що її здійснюють, повноваження, якими останні користуються, функції тощо. Разом з тим не враховувалося, що поняття судової влади у контексті принципу поділу влади має самостійну цінність, яка відбивається у ствердженні верховенства права, формуванні ефективної судової практики і довіри суспільства. Це положення дисертанта не викликає заперечень.

Цінність роботи полягає і в тому, що вона може бути корисною не лише в межах національного правопорядку, однак і в міжнародному форматі, оскільки більшість держав сучасного світу стикаються з серйозними проблемами у сфері відправлення правосуддя у цивільних справах, які пов'язані зокрема з надмірними строками судового розгляду, несвоєчасним виконанням судових рішень, порушенням права на доступ до суду тощо.

Дисертант, визначаючи мету дослідження, поставив перед собою доволі амбітне завдання – створення концепції структурно-функціональної моделі реалізації судової влади в цивільному судочинстві в умовах імплементації принципу верховенства права, заснованого на концепті системної єдності процесуальних доктрин та універсальних засад модернізації процесуального законодавства і судових практик (*с. 8 дисертації*).

Актуальність теми дисертаційного дослідження також корелюється із положеннями Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII, а також наукових досліджень Інституту законодавства Верховної

Ради України за темою «Стратегія розвитку законодавства України (державний реєстраційний № 0103U007975) (с. 8 дисертації).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється високим науково-методологічним рівнем дослідження в цілому та належним обґрунтуванням основних висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Позитивним у роботі О. С. Ткачука є аналіз ролі та місця судової влади у правовій державі, концептуально орієнтований на динамічні характеристики судової влади у цивільному судочинстві. Це дозволило автору насамперед констатувати, що сутність судової влади має розкриватися через сукупність специфічних фундаментальних ознак: винятковості, доступності, легітимності, особливої предметної сфери функціонування, провіденціальності, процесуальної форми здійснення, особливого статусу судових рішень у системі рішень органів влади та суміжних інститутів альтернативного вирішення спорів (АВС), що розкриває їх інституційну взаємодію та розширення сфери застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (с. 34-36, 412-413 дисертації). Саме такий аспект дослідження визначає необхідність і основні напрямки змін цивільного процесуального законодавства структурно-функціонального характеру та інноваційний розвиток судової практики.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, що містяться у дисертації, характеризується ґрунтовним дослідженням принципів для сучасної правової реальності конституційних змін у сфері правосуддя, проблем диференціації правосуддя, наявності різних судових юрисдикцій та диференційованої системи процесуального законодавства (ЦПК України, ГПК України, КАС України). У зв'язку з цим позитивним є, з точки зору найближчих перспектив, авторське бачення уніфікації процесуального законодавства і розробки Єдиного цивільного процесуального кодексу (с. 269-270, 286, 367-370 дисертації).

З науково-методологічної та практичної точок зору слід визнати прийнятною позицію докторанта щодо подальшої диверсифікації спрощених

проваджень і процедур та модернізації структури цивільного судочинства, внаслідок чого слід розрізняти спрощені провадження, які характеризуються автономністю та самостійністю, а також спрощені процедури, які, хоча і не відповідають ознакам провадження, однак мають певний ступінь автономності в межах відповідного виду провадження, як правило, позовного. Слід погодитись з позицією дисертанта в тому, що на даний час доцільно ввести в цивільне судочинство провадження за незначними сумами, регламентацію елементів документарного провадження у певних випадках, інститути сумарних та проміжних рішень (с.143-144, 147-148, 155-156 дисертації).

Обґрунтованими також можна визнати твердження О. С. Ткачука про те, що традиційний змагальний судовий процес не може бути найкращим способом забезпечення ефективного відновлення прав з огляду на кризу правосуддя у різних правових системах, і тому ним надаються пропозиції реальним альтернативним ординарним судам та звичайним судовим процедурам. Це є глобальним трендом розвитку процесуальної сфери в національних правопорядках. Домінантним тут є практика тлумачення ЄСПЛ щодо автономного поняття «суд» та включення до його змісту деяких способів альтернативного вирішення спорів (третейського суду, арбітражу, МКАС, комісії з трудових спорів), що забезпечують мінімальні гарантії справедливого судочинства, закріплені у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, та які прирівнюються до розгляду справи в суді (с. 178-179, 192-194, 237, 415 дисертації).

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням О. С. Ткачука, використання автором значної кількості наукових джерел зміст яких аналізується у тексті дисертації, дозволяє дійти висновку про самостійний характер роботи в цілому та положень наукової новизни, які винесені на захист.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою

відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтвержені ґрунтовними висновками дисертанта.

Так, заслуговує на підтримку ретельне ставлення докторанта до обрання методологічних напрямків дослідження та стан наукової розробки обраної проблематики (с. 8-9, 10-11 дисертації). Зазначимо, що всі вказані методи використані при підготовці дисертаційної роботи. Виходячи з наведеного, можна констатувати, що методологічна основа дослідження забезпечила можливість одержання важливих наукових результатів та їх належне обґрунтування.

Заслуговують на підтримку судження автора щодо запровадження змішаної публічно-приватної системи виконання судових рішень – прогресивної новели, яке, однак, не може розцінюватися як остаточне вирішення проблеми оптимізації виконавчого провадження (с. 238-239, 416 дисертації). Дисертант пов'язує подальше реформування у цій сфері із ліквідацією Державної виконавчої служби і переходом на приватноправову модель виконання судових рішень. Повноваження щодо примусового виконання рішень у приватноправовій сфері мають бути повністю передані приватним виконавцям, натомість повноваження щодо примусового виконання рішень у публічно-правовій сфері мають бути розподілені між органами державної влади, до компетенції яких віднесене те чи інше коло питань, з приводу яких ухвалене рішення, або ж передані до компетенції одного з органів, підзвітних Міністерству фінансів України.

Значна увага у дисертаційному дослідженні приділяється конституційним змінам щодо модифікації судової юрисдикції, а саме зміна її моделі із необмеженої на обмежену шляхом запровадження двох процесуальних фільтрів: а) зміна меж цивільної юрисдикції шляхом прямої вказівки на юридичний спір та поширення юрисдикції на інші справи лише у встановлених законом випадках; б) введення можливості обов'язкового досудового порядку врегулювання спору (с. 280-284, 416 дисертації). При цьому автор правильно зазначає, що поняття «юридичний спір», що є

визначальним для конституційної регламентації сфери судової юрисдикції, має тлумачитися з урахуванням позицій ЄСПЛ.

Докторант правильно звертає увагу на те, що складність теоретичного обґрунтування ефективної моделі судової юрисдикції на національному рівні пов'язана насамперед із відсутністю єдності законодавця у термінології (*с. 269-270, 286 дисертації*). Так, у ст. 124 Конституції України закріплено поняття «юрисдикція». Водночас на рівні галузевого законодавства є характерним застосування різної термінології. Так, Глава 2 Розділу I ЦПК має назву «Цивільна юрисдикція», проте у ст. 15 ЦПК закріплено поняття «компетенція судів щодо розгляду цивільних справ». Натомість Глава 1 Розділу II КАС має назву «Адміністративна юрисдикція та підсудність адміністративних справ» і включає регламентацію таких інститутів, як «юрисдикція» (ст. 17), «предметна підсудність» (ст. 18), «територіальна підсудність» (ст. 19), «інстанційна підсудність» (ст. 20). З рештою, Розділ III ГПК має назву «Підвідомчість справ господарським судам. Підсудність справ». Водночас на законодавчому рівні жодна з наведених категорій не одержала визначення, що зумовлює необхідність їх уніфікації з метою формування усталеної термінології у цій сфері. У цьому контексті пропозиція дисертанта щодо уніфікації термінології є абсолютно ґрунтовною, тим більше, що автором запропонований відповідний законопроект.

Дисертант слушно звертає увагу на те, що легітимність судового рішення забезпечує легітимність судової влади і має тлумачитися у контексті вимог, яким повинні відповідати судові рішення як правосудні (*с. 335-338, 348-349 дисертації*). З цієї точки зору правосудність судового рішення, на думку О. С. Ткачука, має забезпечуватися дотриманням низки процесуальних та субстантивних вимог, що висуваються до судового рішення у рамках конвенційної системи. Автором вірно зазначено, що процесуальні вимоги до судового рішення закріплені практикою ЄСПЛ у контексті тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ: вмотивованість, остаточність, здійсненність, доступність, уніформність (єдність судової практики). Субстантивною вимогою

правосудності судового рішення є його ухвалення відповідно до вимог правового закону та пріоритетності прав людини. У такому форматі правосудність судового рішення прямо пов'язана із проблемою судової дискреції, визначення меж якої має відповідати принципу пропорційності.

Важливим науковим здобутком дисертанта є розробка пропозицій, пов'язаних з проблемою забезпечення єдності судової практики в умовах імплементації права на справедливий судовий розгляд. Такий підхід є важливим з точки зору реалізації принципу правової визначеності. Автор вірно зазначає, що при цьому потрібно виходити з асиметричності повноважень судів різних інстанцій та наявності реальних процесуальних механізмів запровадження прецедентного тлумачення права як інструменту формування правових позицій у судових актах, а також прецедентності рішень суду вищої інстанції з точки зору гарантування стабільності, об'єктивності та прогнозованості судових рішень незалежно від предметної, інституційної чи територіальної юрисдикції конкретного суду. Визначальним при цьому виступає процесуальний аспект цієї проблеми – передумовами забезпечення єдності судової практики є ефективність моделей апеляції, і, особливо, моделі касаційного перегляду, заснованої на засадах допуску до касації та його обмеженні (с. 401-403, 411 дисертації).

Позитивною рисою дисертаційного дослідження О.С. Ткачука є використання автором висновків, що містяться у текстах рішень Європейського суду з прав людини, постановках Верховного Суду України по окремих справах, постановках пленумів вищих спеціалізованих судів. Дисертантом також проаналізовано значне коло міжнародно-правових актів.

Заслужують на підтримку висновки дисертанта щодо основних тенденцій розвитку цивільного судочинства, серед яких він зазначає забезпечення права на справедливий судовий розгляд, регламентацію спрощених судових проваджень та процедур цивільного судочинства, диверсифікацію альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів та приватизацію інституту виконання судових рішень. При цьому автором обстоюється ідея

розширення сфери юрисдикційного захисту цивільних прав і обов'язків, що призводить по суті до формування окремого сегменту інтеграційного юстиціарного правопорядку, що включає, окрім правосуддя, дотичні інститути альтернативного вирішення цивільно-правових спорів та виконання судових рішень у національних системах судового захисту (с. 375-378, 409-410 дисертації).

Особливу увагу привертають та заслуговують на позитивну оцінку запропоновані дисертантом численні авторські класифікації, висновки та пропозиції щодо механізмів вдосконалення цивільного судочинства. Зокрема класифікація елементів права на справедливий судовий розгляд (с. 124, 126 дисертації), багаторівнева класифікація спрощених проваджень та процедур (с. 155-157 дисертації), система трьох базових медіаційних процедур (с. 381-382 дисертації), багаторівнева класифікація моделей виконавчого провадження (с. 230 дисертації) тощо.

Висновки як по окремих розділах дисертаційного дослідження, так і в цілому по роботі, автором викладені чітко та повно, мають логічно завершений характер і відбивають авторську позицію щодо розглянутих проблем.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях О. С. Ткачука у фахових наукових виданнях України та зарубіжних виданнях, в опублікованих тезах доповідей дисертанта на науково-практичних конференціях та ін.

Наукові здобутки автора підтверджуються та повною мірою відображаються в його наукових публікаціях. Як свідчить акт впровадження, затверджений заступником Керівника апарату ВРУ – Керівником головного юридичного управління, - результати проведеного дисертаційного дослідження та внесені дисертантом пропозиції використовуються як народними депутатами України, так і Апаратом ВРУ в процесі вдосконалення законодавства з питань судочинства, зокрема в процесі підготовки та опрацювання проектів законів

України про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя), про судоустрій і статус суддів, про органи та осіб, що здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, про виконавче провадження, що прийняті Верховною Радою України як закони.

Матеріал у дисертаційному дослідженні викладено юридично грамотно та логічно. Наукова дискусія відзначається належною поміркованою коректністю і аргументованістю.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження О. С. Ткачука, яке є самостійною завершеною працею, яка виконана на високому науково-методологічному рівні, можна, як по будь-якій творчій роботі, відзначити окремі положення, які носять дискусійний характер.

До таких можна віднести наступні:

1. Дисертант визначив метою дослідження створення концепції структурно-функціональної моделі реалізації судової влади в цивільному судочинстві. Водночас аналіз положень наукової новизни, а також висновків як по окремих розділах дисертації, так і по роботі в цілому не дають чіткого уявлення про те, що автор розуміє під концепцією «структурно-функціональної моделі реалізації судової влади», якщо в цілому концепцією слід вважати систему поглядів, певний комплекс ключових положень, в основу яких покладені єдині засадничі принципи.

2. Не до кінця зрозумілою є позиція дисертанта з приводу категорії «судової влади» та її співвідношення з іншими категоріями – «правосуддя», «судочинство». Це питання в цілому розкривається у розділі I дисертаційного дослідження, водночас дисертант не завжди є послідовним у своїх судженнях.

З однієї сторони він зазначає, що характеристика судової влади з точки зору «державно-атрибутивного підходу є максимально повною...» (с. 24 дисертації), з іншої – зауважує, що необхідно проводити дослідження цього правового явища в динаміці, виділяючи динамічні характеристики, які в цілому

дозволяють активно впливати на формування правової політики. Водночас автор не розкриває це судження і належним чином його не аргументує.

3. В подальшому дисертант формулює висновок: «судова влада – це внутрішньодержавна загальноправова модель процесуальних відносин, які виникають між судами й іншими учасниками цивільного процесу з метою подолання невизначеності у суб'єктивних правах та обов'язках», (с. 112 дисертації), який потребує як роз'яснення, так і обґрунтування.

4. Потребує уточнення і висновок дисертанта щодо категоріального ряду: «судова влада», «цивільні процесуальні правовідносини», «цивільне судочинство» у частині не тільки визначення самих понять цього ряду, але й їх співвідношення.

5. Автор у тексті дисертаційного дослідження використовує поняття «юстиціарна сфера», «юстиціарний порядок», не розкриваючи їх змісту. Водночас ці категорії не є загальноновживаними ні для процесуальної науки, ні в цілому для правознавчої.

Дисертанту було б доцільно визначити як зміст поняття «юстиціарність», так і встановити його співвідношення з іншими поняттями: юрисдикція, юрисдикційна форма захисту цивільних прав тощо.

6. Розглядаючи питання про спеціалізацію у сфері судової діяльності О. С. Ткачук виступає прихильником об'єднання цивільної та господарської процесуальної форми.

Крім того, враховуючи наявність певного «дублювання» в КАСУ положень ЦПК, дисертант вважає за доцільне і можливе здійснення розробку єдиного Цивільного процесуального кодексу. Така пропозиція вбачається недостатньо обґрунтованою і відверто сумнівною.

7. В дисертаційному дослідженні доволі детально аналізуються способи альтернативного вирішення спорів (ADR – ABC). На підставі проведеного аналізу дисертант обґрунтовує висновок про приналежність вказаного інституту до цивільного процесуального права (с. 201 – 202 дисертації).

Сумнівною виглядає теза автора, що цивільне судочинство, як і АВС засноване на диспозитивному методі правового регулювання. Хоча АВС дійсно розглядається як форма захисту цивільних прав, але є автономною і не виступає складовою цивільного процесу, як стверджує дисертант.

Аналізуючи в цілому дисертаційне дослідження О. С. Ткачука «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект», зазначимо, що наведені зауваження стосуються дискусійних питань і загалом обумовлені надзвичайно складним характером проблем, які є об'єктом дисертаційної роботи, самі по собі вони не впливають на позитивне враження, що справляє дисертація.

Автореферат та опубліковані праці О. С. Ткачука відбивають зміст дисертаційного дослідження.

На підставі проведеного аналізу дисертації О. С. Ткачука «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» можна дійти висновку, що робота відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертаційних досліджень, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук із спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

Н.С. Кузнецова
Доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України, професор
кафедри цивільного права Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

18 листопада 2016 року

